

ΑΙ ΑΡΧΑΙΑΙ
ΑΝΤΙΧΑΛΚΗΔΟΝΕΙΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
ΚΑΙ Η ΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΩΣΕΩΣ ΑΥΤΩΝ
ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Υ Π Ο

ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΙΡΗ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Τ Μ Η Μ Α Ι.

ΑΙ ΑΡΧΑΙΑΙ ΑΝΤΙΧΑΛΚΗΔΟΝΕΙΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ
ΑΥΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΟΝ ΚΑΘΟΛΙΚΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ

1. Γενικά τινα περί τῶν ἀρχαίων Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν *

Ὡς τὸ πρῶτον σοβαρὸν σχίσμα ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ δέον νὰ θεωρηθῇ ἡ βαθμιαία ἀπ' αὐτῆς ἀπόσχισις καὶ διαμόρφωσις τῶν ἐλασσόνων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, ἦτοι τῆς Ἀρμενικῆς, τῆς Συροϊακωβιτικῆς καὶ

* Βιβλιογραφία:

Attwater, Donald, *The Christian Churches of the East*, Milwaukee 1947/48, 4th ed. 1960. A. Fortescue, *The lesser Eastern Churches*, London 1913. W. A. Girgis (A. El-Moharraky), *The Christological Teaching of the Non-Chalcedonian Churches*, Cairo, *ἄνευ ἔτους*, R. Janin, *Eglises orientales et rites orientaux*, éd. 4e, Paris 1955. M. Jugie, *Theologia dogmatica Christianorum Orientalium ab Ecclesia Catholica dissidentium*, τ. V: *De Theologia dogmatica Nestorianorum et Monophysitarum*, Parisiis 1935. Τοῦ αὐτοῦ, *Monophysisme*, *ἄρθρον ἐν Dictionnaire de Théologie catholique*, τ. X, σ. 2216-51. B. J. Kidd, *The Churches of Eastern Christendom from A. D. 451 to the present time*, London 1927. A. A. King, *The Rites of Eastern Christendom*, 2 Vols, Rome 1947. G. Krüger, *Monophysitism*, ἐν J. Hastings, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, 2th ed., τ. 8 (1930) 811-817. R. Lesage, *La sainte Messe selon les rites orientaux*, Avignon 1928. I. Ramureanu, *La possibilité du retour des Eglises monophysites*, ἐν *«L'Orthodoxie»* (revue des Instituts théologiques Roumains) 1951, Nr. 4. S. Salaville, *Liturgies orientales*, Paris 1932. V. K. Sarkissian, *The ecumenical problem in Eastern Christendom*, ἐν *«The Ecumenical Review»* 12 (1960) 436 ἑξ. P. Spuler, *Die Morgenländischen Kirchen*, Leiden-Köln 1964. T. P. Verghese, *The Christology of the non — Chalcedonian Churches*, ἐν *«Sobornost»*, series 4, Nr. 5 (1961). W. de Vries, *Der christliche Osten in Geschichte und Gegenwart*, (Das Ostliche Christentum, N.F. Heft 12), Würzburg 1954. W. A. Wigram, *The Separation of the Monophysites*, London 1923.

τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης Μαλαμπαρικῆς ἐν νοτίῳ Ἰνδία, ὡς καὶ τῆς Κοπτικῆς μετὰ τῆς ἐξ αὐτῆς προελθούσης Αἰθιοπικῆς. Ἐκ τούτων, ἀμέσως μὲν ἡ Ἀρμενικὴ, ἡ Συροϊακωβιτικὴ καὶ ἡ Κοπτικὴ Ἐκκλησία, ἐμμέσως δὲ ἡ Μαλαμπαρικὴ καὶ ἡ Αἰθιοπικὴ, ἀποσχισθεῖσαι ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, συνεπεῖα τοῦ μεγάλου ἐκκλησιαστικοῦ σχίσματος τοῦ ε' αἰῶνος ἐξ ἀφορμῆς τῆς Μονοφυσιτικῆς αἰρέσεως καὶ ὀργανωθεῖσαι μετὰ ταῦτα βαθμιαίως, δὲν ἀνεγνώρισαν τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴν Σύνοδον τοῦ 451 καὶ τὸν ὑπ' αὐτῆς καθορισμὸν τοῦ δόγματος περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων¹, προσκλίναςαι οὕτως ἐν μέρει εἰς τὸν Μονοφυσιτισμὸν, τῇ συρροῇ καὶ ἐπιδράσει καὶ πολλῶν ἄλλων μὴ θεολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν παραγόντων, ὅλον πολιτικῶν, ἔθνικῶν, φυλετικῶν, κοινωνικῶν, πολιτιστικῶν κ.λ.π. Φαίνεται μάλιστα πιθανωτέρα ἡ γνώμη, ὅτι οἱ τελευταῖοι οὗτοι παράγοντες ἀπετέλεσαν τὴν κυρίαν καὶ βαθυτέραν αἰτίαν τῆς ἀποσχίσεως τῶν ἐν λόγῳ Ἐκκλησιῶν.

Πάντως αἱ Ἐκκλησίαι αὗται χαρακτηρίζονται τοῦτο μὲν ὡς Μονοφυσιτικαὶ κοινῶς, ἢ ὡς Μονοφυσιτίζουσαι ὑφ' ἡμῶν, διότι, καίτοι καταδικάζουσι τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἀκράτου καὶ ἀμιγῶς Μονοφυσιτισμοῦ Εὐτυχῆ καὶ τὴν περὶ συγχύσεως καὶ τροπῆς τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων διδασκαλίαν αὐτοῦ, ἐν τούτοις ὑπερτονίζουσι τὴν «μίαν φύσιν» ἐν Χριστῷ, μετὰ τὴν ἐνωσιν, ἥτοι τὴν θεῖαν, καταλείπουσαι ἐν τῇ σικῆ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τοῦ Κυρίου, ἣν ἡμῶς δὲν ἀρνοῦνται, ὅπως ὁ Εὐτυχῆς, καὶ γενικῶς ἔχουσιν ἐν τῷ κέντρῳ τῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας αὐτῶν τὴν φράσιν καὶ διδασκαλίαν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», ἀλλὰ μὴ σαφῶς καὶ ὀρθῶς ἐρμηνευομένην· τοῦτο δὲ χαρακτηρίζονται αὗται καὶ ὡς Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι, διότι, ὡς εἴπομεν, ἀπέρριψαν τὴν Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικὴν Σύνοδον ὡς νεστοριανίσασαν δῆθεν, καὶ ἐπομένως συναπέρριψαν καὶ τὸν δογματικὸν ὄρον αὐτῆς, εἰ καὶ ἡ διαφωνία αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἀναφέρεται οὐχὶ τόσον εἰς τὴν οὐσίαν, ὅσον εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς περὶ ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων διδασκαλίας τῆς Συνόδου ἐκείνης, μέχρι τοῦ σημείου μάλιστα ὥστε τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐπειράθησαν ἐπ' ἐσχάτων νὰ ἐπιτύχωσι συνδυασμὸν τινα τῶν δύο τύπων: χαλκηδονείου καὶ ἀντιχαλκηδονείου. Καθόλου εἰπεῖν, αἱ Ἐκκλησίαι αὗται, διακρινόμεναι κυρίως εἰς τρεῖς τύπους: τὸν ἀρμενικόν, τὸν ἰακωβιτικόν (Συροϊακωβιτικὴ καὶ Μαλαμπαρικὴ Ἐκκλησία) καὶ τὸν κοπτικόν (Κοπτικὴ Ἐκκλησία ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Αἰθιοπία), ἐμμένουσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν τριῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἔχουσαι τὴν συνείδησιν ὅτι

1. Περὶ τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἀγώνων, ὡς καὶ περὶ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ γενικῶς, βλέπ. τὸ τρίτομον συλλογικὸν ἔργον: Das Konzil von Chalkedon, von A. Grillmeier und H. Bacht, Würzburg 1951-1954. R. V. Sellers, The Council of Chalcedon, London 1953. Ἰω. Καρμύρη, Ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἡ μέλλουσα Πανορθόδοξος Προςύνοδος, Ἀθήναι 1951.

δὲν ἀπεμακρύνθησαν ἀπὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, δι' ἃ καὶ αὐτοτιτλοφοροῦνται ὡς «ὀρθόδοξοι». Ἐντεῦθεν καὶ ὁ Παλαιοκαθολικὸς Ἀρχιεπίσκοπος Οὐτρέχτης Ἀνδρέας Rinkel διεπίστωσε προσφάτως, ὅτι ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατεῖ «μεγάλῃ ἐνότητι· καὶ ναὶ μὲν ἡ ἀληθὴς Ὁρθοδοξία θεωρεῖ τοὺς Μονοφυσίτας καὶ τοὺς Νεστοριανοὺς ὡς μὴ ἀνήκοντας εἰς τὴν ἑαυτῆς ὀρθοδοξίαν, ἀλλ' ἕμως, παρὰ τοῦτο, αἱ αὐτόνομοι αὐταὶ Ἐκκλησίαι (τῶν Μονοφυσιτῶν καὶ τῶν Νεστοριανῶν) συναποτελοῦσι μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν τὸν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ Ὁρθόδοξον κόσμον»¹.

Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἡ κατ' ἀνατολὰς Ὁρθόδοξος Καθολικὴ Ἐκκλησία, θεωροῦσα αὐτὰς ὡς κατὰ πάντα τὰ ἄλλα «ὀρθόδοξους» οὐσας, ἐξαίρεσει τῆς εἰρημένης χριστολογικῆς διαφορᾶς, καὶ ἄρα ὡς ἀνηκούσας εἰς τὸ ἑαυτῆς σῶμα, ἤρξατο ἐπ' ἐσχάτων ἀντιμετωπιζοῦσα ἀνεπισήμως διὰ θεολόγων τῆς τὸ δυνατὸν νέας τινὸς πληρεστέρας ἐρμηνείας καί, εἰ δυνατόν, διευθετήσεως τῆς ὡς ἄνω διαφορᾶς καὶ τῆς ἐπανενώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων μεθ' ἑαυτῆς. Πάνυ δὲ εὐλόγως· διότι ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, μετέχουσα ἀπὸ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος τῆς Οἰκουμένης Κινήσεως, προῆλθεν εἰς φιλενωτικὰς συζητήσεις καὶ σχέσεις μετὰ τῶν Προτεσταντικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ἐπ' ἐσχάτων δὲ ἀπεφάσισε τὴν ἑναρξιν διαλόγου ἀφ' ἑνὸς μὲν μετὰ τῆς Ῥωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, πραγματοποιηθείσης ἅμα καὶ συναντήσεως τῶν Προκαθημένων τῶν δύο τούτων πρεσβυγενῶν Ἐκκλησιῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ τῆς Παλαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας², δὲν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ μὴ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ μετὰ τῶν ἀρχαίων μονοφυσιτιζουσῶν τούτων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἀφοῦ δὲ ἤλα δὴ διεξάγει αὐτὴ θεολογικὰς φιλενωτικὰς συζητήσεις μετὰ τῶν πολὺ περισσότερον ἀφισταμένων ἀπ' αὐτῆς δογματικῶς καὶ λειτουργικοκανονικῶς δυτικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, καὶ μάλιστα τῶν Προτεσταντικῶν, δὲν δύναται νὰ μὴ προέλθῃ εἰς ὁμοίᾳς θεολογικὰς συζητήσεις καὶ φιλενωτικὰς διαπραγματεύσεις καὶ μετὰ τῶν ἐκ πασῶν τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν ἐγγύτερον πρὸς αὐτὴν ἰσταμένων κατὰ τε τὸ δόγμα καὶ τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα καὶ εἰς τὸ σῶμα αὐτῆς ὀργανικῶς ἀνηκουσῶν ἀνατολικῶν τούτων Ἐκκλησιῶν, τῶν ἐχουσῶν κοινὴν μετ' αὐτῆς τὴν ἀρχαίαν ἀνατολικὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν καὶ κληρονομίαν καὶ ζωὴν. Ὑπὸ τὴν ἐννοίαν ταύτην δέον νὰ ἐννοηθῇ καὶ ὁ κατ' αὐτὰς ἀπευθυνθεὶς πρὸς τὰς Ἀντικαλχηδονεῖους Ἐκκλησίας «ἀδελφικὸς χαιρετισμὸς» τῆς Γ' Πανορθόδοξου Διασκεψέως τῆς Ῥόδου, ἧτις ἐξέφρασεν ἅμα «τὴν εὐχὴν καὶ ἐλπίδα τῆς ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκ-

1. A. Rinkel, *Alt-katholisch und Orthodox. Die Ost-Katholische Perg.* 1962, σ. 11.

2. Βλέπ. Ἰω. Καρμίρη, Ἡ Γ' Πανορθόδοξος Διάσκεψις τῆς Ῥόδου, ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 41 (1964) 588 ἐξ., 607 ἐξ., 631 ἐξ., 42 (1965) 12 ἐξ., 49 ἐξ., 80 ἐξ. Τὸ ὁ αὐτοῦ, Ὁρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τεῦχος Ι. Ἀθήναι 1964.

κλησίας, ὅτι ὁ εἷς καὶ αὐτὸς Κύριος εὐλογήσῃ πᾶσαν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν ἀδελφικῶν ἡμῶν σχέσεων»¹.

Διότι πράγματι ὁ ἀντικειμενικῶς καὶ ἀπροκαταλήπτως ἐρευνῶν σήμερον τὰ ἐκκλησιαστικὰ γεγονότα τοῦ πέμπτου μ.Χ. αἰῶνος ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ, ὡς καὶ τὰς μετέπειτα προσχωρησάσας ἐν μέρει εἰς αὐτόν, ὅσον ἀφορᾷ μόνον εἰς τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνος, ἐλάσσονας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, διαπορεῖ μὴ ἀνευρίσκων ἀποχρῶντά τινα δογματικοεκκλησιαστικὸν λόγον τῆς ἀποσχίσεως αὐτῶν ἀπὸ τοῦ κορμοῦ τῆς κατ' ἀνατολὰς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Ἐξετάζων δ' ἐν συνεχείᾳ καὶ τὴν κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν μετέπειτα δέκα πέντε αἰώνων διαμορφωθείσαν δογματικὴν διδασκαλίαν καὶ λατρείαν καὶ ἐκκλησιαστικὴν διάρθρωσιν καὶ διακυβέρνησιν αὐτῶν, ἐκπλήσσεται διαπιστῶν τὴν ἐν πᾶσι σχεδὸν τοῖς «necessariis» συμφωνίαν αὐτῶν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἐξαιρέσει ἀσαφοῦς τινος καὶ φραστικῆς μᾶλλον διαφωνίας περὶ τὴν λεκτικὴν διατύπωσιν τοῦ χαλκηδονείου δόγματος. Οὕτως αἱ Ἐκκλησίαι αὗται φαίνονται ἡμῖν σήμερον, ὅτι, ἐνῶ καταδικάζουσιν ὁμοίως μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας τὸν αἵρεσιάρχην Εὐτυχῆ καὶ τὸν ἄκρατον καὶ ἀμιγῆ Μονοφυσιτισμὸν αὐτοῦ, ἐξακολουθοῦσιν οὐδὲν ἤττον νὰ ἀποδέχωνται ἰδιότυπὸν τινα μετριοπαθῆ Μονοφυσιτισμὸν (οὕτω δυνάμενον καταχρηστικῶς νὰ ὀνομασθῆ²), περιοριζόμενον εἰς τὴν ἀποδοχὴν μιᾶς μόνον θεανθρωπίνης φύσεως ἐν τῷ Χριστῷ ἠνωμένης καὶ συνθέτου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἕμως νοοῦνται ἠνωμένοι ἢ θεότης καὶ ἢ ἀνθρωπότης, καθ' ὅσον «ὁ Χριστὸς εἶναι τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος». Ἡ ἀντίληψις αὕτη ὀφείλεται πιθανῶς εἰς παρεξήγησιν τῶν ἐλληνορθόδοξων δογματικῶν ἔρων καὶ ἐνοιῶν («οὐσία», «φύσις», «πρόσωπον», «ὑπόστασις», «ὑποστατικὴ ἔνωσις», «Λόγος» κ.λ.π., ἄρα εἰς τὴν ὀρολογίαν καὶ διατύπωσιν μᾶλλον τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος καὶ τὴν ἐκατέρωθεν χρησιμοποιουμένην διάφορον-θεολογικὴν γλῶσσαν, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν αὐτοῦ³. Οὕτως ἡ μόνη αὕτη κυρία δογματικὴ διαφορά μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων καὶ τῶν ὀπαδῶν τῶν εἰρημένων πρεσβυγενῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, ἀτονήσασα σημαντικῶς σὺν τῇ παρόδῳ τῶν αἰώνων, δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἤδη περιορίζεται ἐν τῇ πραγματικότητι εἰς διαφορὰν μᾶλλον λέξεων καὶ φραστικῶν διατυπώσεων, ἐπιτεινομένη καὶ ἐκ τῆς ἀσαφείας τῆς δογματικῆς ἐν γένει διδασκαλίας τῶν

1. «Ἐκκλησία» 41 (1964) σ. 632, 42 (1965) σ. 81.

2. Πρβλ. καὶ Β. Σ τ ε φ α ν ἰ δ ο υ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἀθήναι 1948, σ. 205.

3. Καὶ ὁ Μπλαμπαρινὸς θεολόγος P a u l V e r g h e s e διαπιστοῖ, ὅτι οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι «speak of the one person of Jesus Christ as having only one divine — human nature rather than two natures ... There is growing agreement among western scholars today that the Christology of the Monophysites can no longer be regarded as unorthodox». (The ancient Syrian Church of India, ἐν «The Ecumenical Review» 13 (1961) 284).

Ἀντιχαλκηδονείων καὶ ἐκ τῆς διακοπῆς τῆς περαιτέρω δογματικῆς καὶ θεολογικῆς καθόλου ἀναπτύξεως αὐτῶν, ὡς καὶ ἐκ τινων ἄλλων δευτερευουσῶν καὶ ἐπουσιωδῶν διαφορῶν περὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, περὶ τοὺς τιμωμένους Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας καὶ περὶ ἐτέρας τινὰς λειτουργικὰς καὶ κανονικὰς διακρίσεις καὶ ἔθιμα.

Οὐ μόνον δὲ ἡ διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ ἡ πολυκύμαντος ἱστορία τῶν μαρτυρικῶν τούτων ἀρχαίων Ἐκκλησιῶν καθιστᾷ αὐτὰς ἐξαιρετικῶς συμπαθεῖς καὶ προσφιλεῖς καὶ αἰδεσίμους εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, ἐπειδὴ ἀπέστησαν σκληροὺς διωγμοὺς καὶ δοκιμασίας καὶ ἱστορικὰς περιπετείας διὰ μέσου τῶν αἰώνων, ἀναδειχθεῖσαι ἀληθῶς Ἐκκλησίαι μαρτύρων. Ἀναμφιβόλως δὲ εἶναι πρὸς τιμὴν αὐτῶν, ὅτι κατῴρθωσαν ἐν μέσῳ τῶν διωγμῶν νὰ διατηρήσωσι τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὸ ὀρθόδοξον σχῆμα, καὶ δὴ ἐν μέσῳ ἐτεροθρήσκων εἰδωλολατρικῶν λαῶν, καὶ μέχρι τοῦ βαθμοῦ ὥστε ἐκ πασῶν τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν νὰ ἴστανται αὐταί, ὡς ἐλέχθη, ἐγγύτερον πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τε τὸ δόγμα καὶ τὴν λατρείαν καὶ τὸ πολίτευμα καὶ τὴν εὐσέβειαν καὶ τὰ χριστιανικὰ ἔθιμα καὶ βιώματα. Ἐκπροσωποῦσιν αὐταί τὸν ἀρχέγονον Χριστιανισμόν τῶν τριῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, μὴ παρακολουθήσασαι τὸν μετὰ ταῦτα γενόμενον ὑπὸ τῶν τελευταίων τεσσάρων Οἰκουμενικῶν Συνόδων δογματικὸν καθορισμὸν καὶ τὰς λοιπὰς ἐξελίξεις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Θεολογίᾳ»¹. Ἐφ' ᾧ καὶ ἔχουσιν αὐταί κοινὴν μετὰ τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας τὴν ἐκκλησιολογίαν καὶ τὴν παράδοσιν καὶ βιοῦσι τὴν αὐτὴν ἐκκλησιαστικὴν ζωὴν καὶ πνευματικότητα, καθ' ὅσον ἀναπνεύουσι τὴν πνευματικὴν ἀτμοσφαιραν τῆς κοιῆς ἀνατολικῆς εὐσεβείας καὶ ἀντλοῦσιν ἐκ τῶν αὐτῶν πηγῶν τῆς ἀρχαιοτάτης χριστιανικῆς παραδόσεως.

Παρομοία περὶ αὐτῶν γνώμη καὶ μαρτυρία ἀπαντᾷται καὶ ἐν πολλοῖς ὀρθοδόξοις γραπτοῖς ἐκκλησιαστικοθεολογικοῖς μνημείοις ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς περιόδου μέχρι σήμερον, ἐκ τῶν ὁποίων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἐνδεικτικῶς μόνον μίαν ἀρχαιοτέραν, ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, καὶ ἐτέραν ὀψιαιτέραν μεταβυζαντιανὴν, ὑπὸ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις τοπικῆς Συνόδου τοῦ 1672. Ἐν πρώτοις ὑπὸ τοῦ κλασσικοῦ δογματικοῦ τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, ἐκφράζοντος ἐν προκειμένῳ τὴν πεποιθήσιν καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ Ὁρθοδόξων, χαρακτηρίζονται οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς εἰρημμένας ἐλάσσονας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας ὡς μόνον «προφάσει τοῦ ἐν Χαλκηδόνι συντάγματος τοῦ τόπου ἀποσχίσαντες τῆς (Ὁρθόδοξου) Ἐκκλησίας, τὰ δὲ ἄλλα πάντα Ὁρθόδοξοι ὑπάρχοντες»². Ἀκριβῶς λοιπὸν ὡς κατὰ «τάλλα

1. Ἰω. Καρμίρη, Ἐπὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐνώσεως τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ὁρθόδοξου, ἐν «Ἐκκλησίᾳ» 36 (1959) 170.

2. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, Περὶ Αἰρέσε. πγ'. Migne P.G. 94, 741.

πάντα Ὁρθόδοξοι ὑπάρχοντες» οὗτοι, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐδέχθησαν τὴν καταδίκην τῶν «τριῶν κεφαλαίων» ὑπὸ τῆς Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀναγνωρίζαντες οὕτως ἐν μέρει τὸ ἔργον αὐτῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ φαίνεται ὅτι δὲν εἶχον παντελῶς ἀποκόψει τὴν μετὰ τῶν Ὁρθοδόξων κοινωνίαν, ἰδίως οἱ Ἀρμένιοι, ὡς δύναται νὰ συναχθῇ ἐκ τῆς συμμετοχῆς ἐνίων Ἀρμενίων ἐπισκόπων εἰς τὰς Οἰκουμενικὰς Συνόδους Ε', ΣΤ' καὶ Ζ'.

Ἐπειτα καὶ ἡ ἐν Ἱεροσολύμοις συνελθοῦσα τὸ 1672 μεγάλη τοπικὴ ὀρθόδοξος Σύνοδος ὑπὸ τὸν Πατριάρχην Ἱεροσολύμων Δοσίθεον ἀπεφάνητο περὶ τῶν δισταγμένων ἀνατολικῶν χριστιανῶν, ὅτι «ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐπειδὴ ἀπερράγησαν τῆς καθόλου Ἐκκλησίας, ἕκαστος τούτων ἔχει μόνην τὴν αἵρεσιν, ἣν οἱ πάντες ἀπὸ τῶν πρακτικῶν τῶν Οἰκουμενικῶν Ἰσασι Συνόδων περὶ μέντοι τοῦ σκοποῦ καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἱερῶν Μυστηρίων καὶ τῶν εἰρημῶν ἡμῶν ἀνωτέρω ἀ π ά ν τ ω ν, καὶ σαφέστατα ἰδίως περὶ τοῦ σηματομένου τῆς μετουσιώσεως, ὡσαύτως πιστεύουσι τῇ (Ὁρθοδόξῳ) Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς αὐτοῖς ὁμμασιν ὅσαι ὄραι βλέπομεν καὶ αἰσθῆσει καὶ λόγῳ μανθάνομεν ἐνταῦθα ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ, ἐν ἧ ἀπὸ πάντων καὶ οἰκοῦσι καὶ πάντοτε ἐπιδημοῦσι πλεῖστοι ὅσοι παρ' αὐτῶν, σοφοί τε, ὅσον τὸ κατ' αὐτούς, καὶ ἰδιῶται»¹.

Ἡᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ἀρχαῖαι Ἀνατολικαὶ Ἐκκλησίαι, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Νεστοριανικῆς, ἀριθμοῦσι νῦν περὶ τὰ 19 ἑκατομμύρια πιστῶν ἐν συνόλῳ, ἂν τὰ ὑπὸ τοῦ «Παλαιοκαθολικοῦ ἡμερολογίου» παρεχόμενα στατιστικὰ στοιχεῖα εἶναι ἀκριβῆ², μὲ 100 ἐπισκοπὰς καὶ 100 ἐπισκόπους περίπου. Ἐκ τούτων ἀριθμοῦσιν ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία 5.000.000, ἡ Συροϊακωβιτικὴ 140.000, ἡ Μαλαμπαρακὴ 800.000, ἡ Κοπτικὴ 4.000.000, ἡ Αἰθιοπικὴ 8.000.000 καὶ ἡ Νεστοριανικὴ 120.000.

Μετὰ τὰς γενικὰς ταύτας εἰσαγωγικὰς διαπιστώσεις περὶ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν σκόπιμον κρίνομεν, ὅπως διαλάβωμεν ἐνταῦθα διὰ βραχέων καὶ περὶ ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ἰδιαιτέρως.

2. Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία *

Περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας διαπιστοῦμεν, ὅτι αἱ πρῶται ἀρχαὶ αὐτῆς δύναται νὰ ἀναχθῶσι, κατὰ τινὰ ἀρχαίαν ἀρμενικὴν παράδοσιν, ἤδη εἰς τὸν

1. Ἰ. ω. Καρμύρη, Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, Ἀθήναι 1953, τ. II, σ. 731.

2. «Altkatholisches Jahrbuch», Bonn 1964, σ. 95 ἐξ. Πρβλ. καὶ Altkath. KiZtg 1964.

* Βιβλιογραφία.

A. A b r a h a m i a n, The Church and Faith of Armenia, London 1920. G. A r a m a, Le monophysisme de l' Eglise Arménienne, Iassy 1891. Α. Ἀρβανίτου, Ἀρμενία—Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, ἄρθρον ἐν «Θρησκευτικῇ καὶ Ἠθικῇ Ἐγκυκλο-

ἀποστολικὸν αἰῶνα, ὅτε οἱ Ἀπόστολοι Θαδδαῖος, Βαρθολομαῖος καὶ Ἰούδας (ἀδελφὸς τοῦ Ἰακώβου τοῦ μικροῦ) φέρονται ὡς κηρύξαντες τὸ Εὐαγγέλιον ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ βαπτίσαντες τοὺς πρώτους εὐαριθμούς Ἀρμενίους χριστιανούς. Ἱστορικὰς ὁμῶς μαρτυρίας περὶ ἰδρύσεως τῶν πρώτων χριστιανικῶν κοινοτήτων ἐν Ἀρμενίᾳ ἔχομεν ἀπὸ τοῦ γ' αἰῶνος, ἐκ τῶν ὁποίων συνάγεται τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως ὀργανωμένης ἐν Ἀρμενίᾳ Ἐκκλησίας περὶ τὰ μέσα τῆς γ' ἑκατονταετηρίδος¹. Ὁμοίως ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι ἐγένοντο διωγμοὶ κατὰ τῶν πρώτων Ἀρμενίων χριστιανῶν περὶ τὸ 230, ὡς καὶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 287 καὶ 301, ἀλλ' οἱ Ἀρμένιοι χριστιανοὶ ἐνέμειναν πιστοὶ καὶ ἀμετακίνητοι ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ². Περὶ τὸ τέλος δὲ τοῦ γ' αἰῶνος, ἧ μᾶλλον τὸ ἔτος 301, ἠσπάζθη τὸν Χριστιανισμόν ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀρμενίων Τιριδάτης, ὅστις μετὰ τοῦ ἀρμενίου πρίγκηπος Γρηγορίου, τοῦ ἐνωρίτερον γενομένου χριστιανοῦ ἐν Καισαρείᾳ τῆς Καππαδοκίας καὶ προσκτησαμένου ἐκεῖσε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν, τ. III (Ἀθῆναι 1963), σ. 167-196. L. Arpee, Armenian Christianity from the beginning to our own time, N. York 1946. H. Buxton, The Armenian Church, London 1919. G. Cruceanu, Aperçu général sur l'histoire de l'Eglise Arménienne jusqu' au synode IV oecuménique, Bucarest 1929. Τοῦ ἀύτοῦ, Le Trisaghios dans l' Eglise Arménienne, Bucarest 1936. A. Dowling, The Armenian Church, London 1910. Γρηγορίου Χίου τοῦ Βυζαντίου, Περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Κωνσταντινούπολις 1871. R. Grousset, Histoire de l'Arménie, des origines jusqu' à 1081, τ. I. Paris 1946. Ἰω. Καρμίρη, Οἱ Ἀρμένιοι Μονοφυσῖται ἐν Ἑλλάδι καὶ οἱ μικτοὶ γάμοι μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων, Θεσσαλονίκη 1961. B. Kassardjian, L' Eglise apostolique Arménienne et sa doctrine, Paris 1943. V. Mestugéan, La sainte Liturgie de l'Eglise Arménienne avec le texte original en regard, Bucarest 1937. Miron (prêtre), La différence entre l'Eglise Orthodoxe et Arménienne, Ploiesti 1910. M. Ormanian, The Church of Armenia, 2th ed., London 1955. L. Petit, Arménie, ἄρθρον ἐν Dictionnaire de Théologie catholique, τ. I σ. 1888-1968. O. Poladian, The Church of Armenia, London 1955. M. C. Popesco, Le culte de l' Eglise Arménienne, ἐν «La voix de l' Eglise», (revue officielle de la St. Métropole de l'Ungro-Vlachie), No 5-6 (1962) 608-618. L. Sarmacas, Le sacrement du baptême et la liturgie de l' Eglise Arménienne, ἄνευ τόπου καὶ χρόνου. P. Tekeyan, Controverses christologiques en Arménie Cilicie dans la seconde moitié du XIIe siècle (1165-1198), (ἐν «Orientalia Christiana Analecta» 124), Rome 1939). A. Ter-Mikelian, Die Armenische Kirche in ihren Beziehungen zu Byzanz (vom IV bis zum XIII Jahrhundert), Leipzig 1892. H. Thorossian, Histoire de la littérature arménienne, Paris 1951. F. Tourenbize, Histoire politique et religieuse de l' Arménie depuis les origines des Arméniens jusqu' à la mort de leur dernier roi, l' an 1393, Paris 1910. Τοῦ ἀύτοῦ, Arménie, ἄρθρον ἐν Dictionnaire d' Histoire et de Géographie Ecclésiastique, τ. IV (Paris 1930), σ. 290-391. H. Zohrabian, L' histoire de l' Eglise Arménienne, Bucarest 1934. Π. Ψωμιάδου, Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου, Κων/πολις 1911.

1. Εὐσεβίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 6,46, 2-3, Migne P.G. 20, 236.

2. Αὐτόθι, 8, 3, στ. 748 ἐξ.

παιδεῖαν, εἰσήγαγε τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς τὴν χώραν του. Κατὰ τὸν Σωζομενόν, ὁ Τιριδάτης «ἐκ τίνος παραδόξου θεοσημείας, συμβάσης περὶ τὸν ἑαυτοῦ οἶκον», ἐγένετο χριστιανός, καὶ εἶτα προσέταξε «πάντας τοὺς γενομένους χριστιανούς ἐν ἐνὶ κηρύγματι ὁμοίως θρησκεύειν»¹. Τοιοῦτοτρόπως ἐγένετο ἡ Ἀρμενία τὸ ἀρχαιότερον χριστιανικὸν κράτος ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους βραδύτερον διὰ τοῦ διατάγματος τῶν Μεδιολάνων γενομένου χριστιανικοῦ (313). Διὰ τὸν ἐκχριστιανισμὸν δὲ τοῦ Ἀρμενικοῦ λαοῦ καὶ τὴν διοργάνωσιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας εἰργάσθη ἀποτελεσματικῶς ὁ Γρηγόριος, ὁ ἀποκληθεὶς «Φωτιστῆς» τῶν Ἀρμενίων, ὅστις προηγουμένως μεταβάς εἰς Καισαρείαν, ἐχειροτονήθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου αὐτῆς Λεοντίου πρῶτος ἐπίσκοπος καὶ «Καθολικός» τῶν Ἀρμενίων, ἐπιστρέψας δὲ παρευθὺς μεθ' Ἑλλήνων ἱερέων, εἰσήγαγε τὴν ἑλληνικὴν ὀργάνωσιν καὶ γλῶσσαν ὡς ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὴν γλῶσσαν ἐν Ἀρμενίᾳ παρά τὴν συριακὴν. Ἐντεῦθεν ἤρξατο κανονικὴ ἐξάρτησις τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Καισαρείας, ἀποδεικνυμένη καὶ ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Μεγάλου Βασιλείου² καὶ μαρτυριῶν τοῦ Ἀρμενίου ἱστοριογράφου Φαύστου τοῦ Βυζαντίου. Τὸν Γρηγόριον διεδέχθησαν ὡς «Καθολικὸν» οἱ υἱοὶ αὐτοῦ Ἀριστακῆς, ὅστις μετέσχε καὶ τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου τὸ 325, εἶτα δὲ ὁ Βερτανὲς καὶ βραδύτερον ὁ δισέγγονος αὐτοῦ Νερσῆς, ὅστις ἀνατραφεὶς ἐν Καισαρείᾳ καὶ χειροτονηθεὶς «Καθολικός» ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, εἰσήγαγεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀρμενίαν τὸν κοινοβιακὸν Μοναχισμὸν καὶ τὰ ἰδεώδη τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐπισκεφθέντος μάλιστα τὴν Ἀρμενίαν πρὸς διευθέτησιν ἐκκλησιαστικῶν ἀνωμαλιῶν. Ὁ Νερσῆς, συγκαλέσας σύνοδον ἐν Aschtischat τὸ 365 προέβη εἰς διοργάνωσιν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, τὸ ἔργον δὲ τοῦτο συνεπλήρωσεν ὁ υἱὸς του Ἰσαάκ (387-439), εἰσαγαγὼν πιθανῶς εἰς τὴν λατρείαν τὴν ἀρμενικὴν γλῶσσαν³.

1. Σωζομενοῦ, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 2, 8. Migne P.G. 67, 953 956.

2. Μ. Βασίλειου, Ἐπιστολαὶ 99, 120, 121, 122, 138, 204. Ἄλλ' ἤδη καὶ ἐνωρίτερον ἐν τοῖς καταλόγοις τῶν Πατέρων τῆς Α' ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὁ Λεόντιος Καισαρείας ὑπογράφεται: «Λεόντιος Καισαρείας Καππαδοκίας, τὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου καλλώπισμα, ταῖς κατὰ τὴν Καππαδοκίαν, Γαλατίαν, Πόντον Διοσπόντου, Παφλαγονίαν, Πόντον Πολεμαϊκόν, Ἀρμενίαν μικρὰν καὶ μεγάλην». (Mansi, Sacr. Concil... Collectio, τ. 11, 881. 929. Γελασίου Κυζικινοῦ, Τῶν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ Σύνοδον πραχθέντων σύνταγμα 27. Migne P.G. 85, 1309. 1344).

3. Ἕτεροι Καθολικοὶ (Γρηγοριανοὶ) ἐγένοντο οἱ ἐπόμενοι: Κατὰ τὸν ε' αἰῶνα: Ἰωσήφ Α', Μελίδης, Μωῦσῆς Α', Kud, Ἰωάννης Α'. Κατὰ τὸν στ' αἰῶνα: Papken, Σαμουήλ, Musche, Ἰσαάκ Β', Χριστοφόρος Α', Λέων, Νερσῆς Β', Ἰωάννης Β', Μωῦσῆς Β'. Κατὰ τὸν ζ' αἰῶνα: Ἀβραάμ Α', Γομίδας, Χριστοφόρος Β', Ἐσδρας, Νερσῆς Γ', Ἀναστάσιος, Ἰσραήλ, Ἰσαάκ Γ'. Κατὰ τὸν η' αἰῶνα: Ἡλίας, Ἰωάννης Γ', Δαυὶδ Α', Trdat Α', Trdat Β', Σιών, Ἡσαίας, Στέφανος Α', Σολομών, Γεώργιος Α'. Κατὰ τὸν θ' αἰῶνα: Ἰωσήφ Β', Δαυὶδ Β', Ἰωάννης Δ', Ζαχαρίας, Γεώργιος Β'. Κατὰ τὸν ι' αἰῶνα: Ἰωάννης Ε', Στέφανος Β', Θεόδωρος Α', Jeghische, Ἀνανίας, Wahan, Στέφανος Γ', Chatschik Α'. Κατὰ τὸν ια' αἰῶνα: Σέργιος Α', Πέτρος Α', Chatschik Β', Sedisvakanz, Γρηγόριος

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τούτου ἡ Ἀρμενία περιῆλθεν εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν, ἠττηθεῖσα κατὰ κράτος ἐν τῇ μάχῃ παρὰ τῷ Αἰβαναίρ τὸ 451, ἔτος συγκλήσεως τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμενικῆς Συνόδου, εἰς τὴν ὁποίαν, διὰ τὸν λόγον τοῦτον, δὲν ἠδυνήθη νὰ λάβῃ μέρος, ἀγνοήσασα οὕτω τὸ περίφημον δόγμα τῆς Χαλκηδόνος περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων¹. Ἐκτοτε ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἐτήρησεν ἀσταθῆ καὶ ἀμφιταλαντευομένην στάσιν ἔναντι τῆς καταδικασάσης τὸν Μονοφυσισμὸν Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου² καὶ γενικώτερον ἔναντι τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Οὕτω διαπιστούμεν ἄλλοτε μὲν, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀρνητικὴν ἢ καὶ ἐχθρικὴν κατ' αὐτῶν στάσιν τῶν Ἀρμενίων ἐν γένει, ἄλλοτε δὲ ὑπὸ τινων ἐξ αὐτῶν, καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐν ἑλληνικοῖς κέντροις ἢ ἐγγὺς αὐτῶν οἰκούντων, φιλικὴν πως, μετὰ καταδίκης τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐτυχοῦς, ἀνευ ὅμως αὐθεντικῆς καὶ σαφοῦς ὀρθοδόξου διατυπώσεως τῆς περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων ἀρμενικῆς διδασκαλίας. Οὕτω πρῶτον οἱ Ἀρμένιοι, μὴ μετασχόντες τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ μὴ δυνηθέντες νὰ κατανοήσωσι τὴν ἀληθῆ δογματικὴν σημασίαν τοῦ περιφήμου ὅρου τῆς Χαλκηδόνος, — ἴσως ἔνεκα τῆς πενίας τῆς Ἀρμενικῆς γλώσσης, τῆς ἐκφραζούσης διὰ τῆς αὐτῆς λέξεως ὅτε μὲν τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου ἢ τῆς ὑποστάσεως, ὅτε δὲ

Β'. Κατὰ τὸν ιβ' αἰῶνα: Parsegh Α', Γρηγόριος Γ', Νερσές Δ', Γρηγόριος Δ', Γρηγόριος Ε', Γρηγόριος ΣΤ'. Κατὰ τὸν ιγ' αἰῶνα: Ἰωάννης ΣΤ', Κωνσταντῖνος Α', Ἰάκωβος Α', Κωνσταντῖνος Β', Στέφανος Δ', Γρηγόριος Ζ'. Κατὰ τὸν ιδ' αἰῶνα: Κωνσταντῖνος Γ', Κωνσταντῖνος Δ', Ἰάκωβος Β', Mekitar, Mesrop, Κωνσταντῖνος Ε', Παῦλος Α', Θεόδωρος, Karapet Α'. Κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα: Ἰάκωβος Γ', Γρηγόριος Η', Παῦλος Β', Κωνσταντῖνος ΣΤ', Γρηγόριος Θ', Zyrjak, Γρηγόριος Ι', Aristakes Β', Σέργιος Β', Ἰωάννης Ζ', Σέργιος Γ'. Κατὰ τὸν ιστ' αἰῶνα: Ζαχαρίας Β', Σέργιος Δ', Γρηγόριος ΙΑ', Στέφανος Ε', Μιχαήλ, Γρηγόριος ΙΒ'. Κατὰ τὸν ιζ' αἰῶνα: Δαυὶδ Δ', Μωϋσῆς Γ', Φίλιππος, Ἰάκωβος Δ', Jeriasav, Nahapat. Κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα: Ἀλέξανδρος Α', Astuat-zatur, Karapet Β', Ἀβραάμ Β', Λάζαρος, Μηνᾶς, Ἀλέξανδρος Β', Ἰσαὰκ Ε', Ἰάκωβος Ε', Σίμων, Λουκᾶς. Κατὰ τὸν ιθ' αἰῶνα: Δαυὶδ Ε', Δανιήλ, Εὐφραίμ, Ἰωάννης Η', Νερσές Β', Ματθαῖος Α', Γεώργιος Δ', Μακάριος, Mkertitsch. Κατὰ τὸν κ' αἰῶνα: Ματθαῖος Β' (1907-1910), Γεώργιος Ε' (1911-1930), Choren (1932-1938), Γεώργιος ΣΤ' (1945-1954), Vaagón (ἀπὸ 1955 ἔξ.) (βλέπ. P. Spuler, Die Morgenländischen Kirchen, Leiden-Köln 1964, σ. 219-222).

1. Κυρίως δὲν μετέσχε τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ἡ Περσικὴ Ἀρμενία, ἐνῶ ἐκ τῆς μικρᾶς Ἀρμενίας μετέσχε ὁ Κωνσταντῖνος Μελιτηνῆς καὶ ἐκ τῆς μεγάλης ὁ Μανασσῆς Θεοδοσιουπόλεως, ὑπογράφων τὰ πρακτικὰ αὐτῆς: «Μανασσῆς ἐπίσκοπος Θεοδοσιουπόλεως μεγάλης Ἀρμενίας». (E. Schwartz, Acta Conciliorum Oecumenicorum, τ. II, 1, 1, σ. 56. 41. τ. II, 4, 2, σ. 74. 85. 38. τ. II, 1, 3, σ. 94. 21/2. Τοῦ αὐτοῦ, Über die Bischofslisten der Synoden von Chalkedon, Nicaea und Konstantinopel, ἐν Abhandlungen der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philos.-hist. Abteilung, N.F. 13 (1937/38), Anm. 1,54).

2. βλέπ. καὶ V. Inglislian, Chalkedon und die Armenische Kirche, ἐν Das Konzil von Chalkedon, τ. II, σ. 361-417, S. Baronian, The Council of Chalcedon and the Armenian Church, Paris 1902.

τὴν ἔννοιαν τῆς φύσεως ἢ τῆς οὐσίας, οὕτω δὲ ἀδυνατούσης νὰ ἀποδώσῃ τὰς λεπτὰς καὶ δυσχερεῖς ὀρθοδόξους δογματικὰς ἔννοιαις καὶ μάλιστα τὴν τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως¹—, παρενόησαν τὴν περὶ ἀσυγχύτου, ἀτρέπτου, ἀδιαιρέτου καὶ ἀχωρίστου ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ Λόγου διδασκαλίαν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἀπεκρήρυσαν αὐτὴν ὡς νεστοριανίσασαν. Εἰς τοῦτο, φαίνεται, παρεσύρθησαν οἱ Ἀρμένιοι καὶ ἐξ ἐσφαλμένων πληροφοριῶν καὶ δολίων εἰσηγήσεων φανατικῶν Σύρων Μονοφυσιτῶν, (ὡς τοῦ Συμεῶν Beth—Arsam καὶ ἄλλων), μεθ' ὧν εὐρίσκοντο εἰς στενάς σχέσεις, οἵτινες ἐπολέμουν τὴν Σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος καὶ παρεποιοῦν τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, τοῦθ' ὅπερ ἔπραξαν καὶ ἱκαναὶ Σύνοδοι τῶν Μονοφυσιτῶν, οἷαι αἱ συνελθοῦσαι τὸ 457 καὶ 477 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τὸν Τιμόθεον Αἰλουρον, ὡς καὶ ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ Ἀσιατῶν ἐπισκόπων, ἔτι δὲ τὸ 482 ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ τὸν Πέτρον Μογγόν, τὸ 485 ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τὸν Πέτρον Γνάφρα, τὸ 496 ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ τὸ 511 ἐν Σιδῶνι προσκλήσει τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου, καὶ τὸ 512 ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ Σεβήρου τοῦ Ἀκεφάλου καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ Τιμοθέου τοῦ Κόλωνος ἢ Λιτροβούλου.

Πρὸς τοῦτους τὴν κατὰ τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ἀντίθεσιν τῶν Ἀρμενίων ἐνίσχυσεν ἀφ' ἐνὸς μὲν ἢ μὴ καταδικῆ ὑπὸ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου τῶν λεγομένων «τριῶν κεφαλαίων» (Θεοδώρου Μοψουεστίας, Θεοδώρητου Κύρου καὶ Ἰβᾶ Ἐδέσσης), ἧτις ἐγένετο ὑπὸ τῆς ἐπομένης Ε' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἅτε τῆς Δ' οὐδόλως ἀσχοληθείσης περὶ τὸ θέμα τοῦτο, ἀρκεσθείσης δὲ μόνον νὰ ὑποχρεώσῃ τὸν Θεοδώρητον καὶ τὸν Ἰβαν, ἵνα ἀναθεματίσωσι τὸν Νεστορίον καὶ ὑπογράψωσι τὸν ὅρον τῆς Χαλκηδόνος, ὡς ἀλλαχοῦ ἀνεπτύξαμεν², ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἀπὸ τοῦ τέλους κυρίως τοῦ Ε' αἰῶνος μερικῆ

1. Πρβλ. καὶ P. T e k e y a n, Controverses christologiques en Arméno — Cilicie dans la seconde moitié du XIIe siècle (1165-1198), Rome 1939, σ. 115: «Il est curieux de constater que les Arméniens n'ont aucune des expressions de leurs voisins, Grecs et Syriens, pour désigner l'union hypostatique, telles ἐνωσις φυσική, —κατὰ φύσιν, — καθ' ὑπόστασιν... Si l'on examine cependant les explications données sur l'union hypostatique, on voit bien que leur pensée est orthodoxe».

2. Ἰω. Καρμίρη, μν. ἔ. τ. Ι, σ. 182/3. Πρβλ. καὶ M a n s i 9, 384/8. 537/8. Ἰδιαιτάτα οἱ Ἀρμένιοι μετὰ τῶν Συροϊακωβιτῶν καὶ τῶν Κοπτῶν φαίνεται ὅτι ἐσκανδαλίσθησαν ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς Χαλκηδόνος: δύο φύσεις ἡνωμέναι ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως ἐν ἐνὶ προσώπῳ ἢ μιᾷ ὑποστάσει, νομίσαντες ὅτι τοῦτο περικλείει Νεστοριανισμόν, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ εἰσδώσωσιν εἰς τὴν βαθυτέραν ἔννοιαν τοῦ δογματικοῦ ὅρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Ἀλλὰ προφανῶς «δι' αὐτοῦ ἀφ' ἐνὸς μὲν κατεδικάσθησαν ὁ Νεστοριανισμὸς καὶ ὁ Μονοφυσισμὸς, καὶ δὴ ἔνθεν μὲν οἱ Νεστοριανοὶ, οἱ θεωροῦντες τὸν Κύριον ψιλὸν ἄνθρωπον καὶ ἀπορρίπτοντες τὸν ὅρον «Θεοτόκος» καὶ διαιροῦντες τὸ ἐν πρόσωπον τοῦ Κυρίου εἰς δύο, ἔνθεν δὲ οἱ Μονοφυσῖται, οἱ πρεσβεύοντες σύγκρασιν ἢ σύγχυσιν τῶν δύο φύσεων καὶ δεχόμενοι δύο μὲν φύσεις πρὸ τῆς ἐνώσεως, μίαν δὲ φύσιν μετὰ τὴν ἐνωσιν, ὡς καὶ ὅτι ὁ Χριστὸς δὲν ἔχει ὁμοούσιον πρὸς

ἐπικράτησις τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ἐν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει διὰ τῶν μονοφυσιτιζόντων αὐτοκρατόρων Βασιλίσκου, ἐκδόντος τὸ 476 τὸ «Ἐγκύκλιον» γράμμα¹ κατὰ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, τοῦ Ζήνωνος, ἐκδόντος τὸ 482 τὸ «Ἐνωτικόν»² καὶ ἐπιδιώξαντος δι' αὐτοῦ τὴν συνδιαλλαγὴν τῶν Μονοφυσιτῶν μετὰ τῶν ὀπαδῶν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου Ὁρθοδόξων, δι' ἀποφυγῆς τῶν ὄρων «μία» καὶ «δύο φύσεις» καὶ ἀπορρίψεως τοῦ δογματικοῦ ὄρου τῆς Χαλκηδόνος, καὶ τοῦ Ἀναστασίου τοῦ Δικόρου (491-518), τοῦ πειραθέντος νὰ ἐπιβάλλῃ τὸ «Ἐνωτικόν» καὶ ὑποθάψαντος τὴν Θεοπασχητικὴν ἔριν, καὶ γενικῶς διὰ τῆς ἐνωτικῆς πολιτικῆς αὐτῶν τε καὶ τῶν μετέπειτα αὐτοκρατόρων ἐπὶ δύο περίπου αἰῶνας³.

Διὰ τούτους καὶ ἄλλους λόγους, καὶ μάλιστα πολιτικούς καὶ ἐθνοφυλετικούς καὶ ἱστορικούς καὶ ψυχολογικούς, οἱ Ἀρμένιοι, ἐνῶ καθ' ὅλους τοὺς πέντε πρώτους αἰῶνας ἦσαν ἠνωμένοι μετὰ τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ὅμως ἀρχομένου τοῦ ΣΤ' αἰῶνος παρεσύρθησαν ληληθῶτως πρὸς μετριοπαθῆ τινὰ Μονοφυσιτισμὸν, ἀπορρίψαντες τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον. Τοῦτο φαίνεται συνέβη ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Καθολικοῦ Πάμκεν μετὰ τὸ ἔτος 506⁴, εἶτα δὲ καὶ ἐν τῇ ἐν Τβὶν τὸ 524 ἢ 527 ὑπὸ τὸν Καθολικὸν Νερσὲν Β' συνόδῳ αὐτῶν, ἐν ἧ, μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν καταδικαστικῶν ἀποφάσεων τῶν δύο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὰ ἔτη 457 καὶ 477 μονοφυσιτικῶν συνόδων ὑπὸ τὸν Τιμόθεον Αἴλουρον, ἀνεθεμάτισαν τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ὡς τὰ τοῦ Νεστορίου φρονήσασαν, ὡς καὶ πάντας τοὺς κοινωνοῦντας τοῖς Νεστοριανοῖς Ρωμαίοις (= Ὁρθοδόξοις!), καὶ ἐδέχθησαν τὰς μονοφυσιτικὰς διδασκαλίαις

ἡμᾶς ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ὅτι ἔπαθεν ἡ θεότης αὐτοῦ ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐδογματίσθη ἡ πίστις εἰς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν Υἱόν, τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τέλειον ἐν θεότητι καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι, Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἀνθρωπὸν ἀληθῶς, ὁμοοῦσον τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοοῦσον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, γεννηθέντα πρὸ αἰῶνων μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς κατὰ τὴν θεότητα, ἐν χρόνῳ δὲ ἐκ τῆς παρθένου Θεοτόκου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἓνα Χριστόν ἐν δύο φύσεσιν ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως (κατὰ τῶν Εὐτυχιανῶν καὶ τῶν Ἀπολλιναριστῶν), ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως (κατὰ τῶν Νεστοριανῶν), ἀλλ' οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνηρημένης διὰ τὴν ἕνωσιν, σαφῶς δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἐκατέρας φύσεως καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης... Ἡ δογματικὴ αὕτη διατύπωσις, βασισθεῖσα ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς καὶ τῆς προηγηθείσης δογματικῆς παραδόσεως καὶ ἐξελίξεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀποτελεῖ ἐπιτυχῆ καὶ ὀρθόδοξον σύνθεσιν ἕνεθ' ἡμῶν τῆς νεστοριανικῆς διαιρέσεως τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ καὶ τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ, ἑτέρωθεν δὲ τῆς μονοφυσιτικῆς ἐνώσεως καὶ συγχύσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων». (Αὐτόθι, σ. 169/70).

1. Παρ' Εὐαγγέλιου, Ἐκκλησι. Ἱστορία, 3,4. Migne P.G. 86/2, 2600/4.

2. Αὐτόθι, 3,14, στ. 2620 ἐξ.

3. Πρβλ. καὶ Ἰω. Καρμίρη, μν. ἐ. σ. 181. Πρβλ. καὶ S. Nersessian, Armenia and the Byzantine Empire, Cambridge 1945.

4. Παρὰ J. Ismireantz, Gird—Thghthotz, Tiflis 1901. Πρβλ. καὶ V. Inglisian, ἐνθ' ἀν. σ. 366/7.

πρὸ πάντων τοῦ Σεβήρου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ Ἀλικαρνασσοῦ¹. Τὸ δ' αὐτὸ ἐπανελάβον καὶ ἐν ταῖς μετέπειτα Ἀρμενικαῖς συνόδοις ἐν Τβίν τὸ 552 ὑπὸ τὸν Καθολικὸν Μωϋσῆν Α', ὡς καὶ τὸ 591 ὑπὸ τὸν Ἀβραάμ Α', εἶτα δὲ καὶ τὸ 596, ἔτι δὲ ἐν Μανασγέρ τὸ 651 ὑπὸ τὸν Βαρταβέτ Ἰωάννην, ἐν Θεοδοσιουπόλει ὑπὸ τὸν Ἰωάννην ΣΤ' τὸν Βαδμαπάν κλπ.

Δεύτερον ἱκανοὶ Ἀρμένιοι ἀντιθέτως ἐτήρησαν κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους φιλικὴν στάσιν ἔναντι τῆς Ὀρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ συνῆψαν πνευματικὴν κοινωνίαν μετ' αὐτῆς, διεξήγαγον δὲ καὶ φιλενωτικὰς συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις, ἀναγνωρίζαντες ἐν μέρει τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ ἀναθεματίζαντες τὸν Εὐτυχῆ καὶ τὸν Διόσκορον καὶ τὸν Σεβήρον καὶ Πέτρον τὸν Γναφέα καὶ τοὺς ἄλλους Μονοφυσίτας. Οὕτως ἐν ἔτει 628 Ἀρμενικὴ σύνοδος ἐν Θεοδοσιουπόλει (Erserum) ὑπὸ τὸν Καθολικὸν Ἐσδραν (Ezr) Γ' ἐδέχθη τὸν δογματικὸν ἕρον τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἀπεκήρυξε τὰ ἐν Τβίν πεπραγμένα ὑπὸ τῶν Καθολικῶν Νερσές Β', Μωϋσέως Β' καὶ Ἀβραάμ Α'. Ἄλλ' ἢ οὕτωςι ἐπιτευχθεῖσα ἔνωσις τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῶν Ὀρθοδόξων ὑπῆρξεν ἐφήμερος, ἀκυρωθεῖσα ὑφ' ἑτέρας συνόδου ἐν Manazkert τὸ 651. Ὁμοίως εἰς ἐφήμερον μόνον ἔνωσιν κατέληξαν καὶ αἱ μικταὶ Ἑλληνοαρμενικαὶ σύνοδοι, αἱ συγκληθεῖσαι ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων Μαυρικίου (582-602) ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἡρακλείου ἐν Θεοδοσιουπόλει τὸ 633, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ Β' συναφθεῖσα ἐνωτικὴ σύμβασις, διαλυθεῖσα δ' ἕμως ἕνεκα τῆς ὑπὸ τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου (692) καταδίκης ἀρμενικῶν τινῶν ἐθίμων. Ἐπίσης ἐνωτικὴν τινα σύνοδον συνεκάλεσε καὶ ὁ Καθολικὸς Νερσές Γ' τὸ 648 ἐν Τβίν, ἀλλ' εὐρεθεὶς πρὸ πείσμονος ἀντιδράσεως τῶν ἀντιφρονούντων Ἀρμενίων παρητήθη. Ἐν τέλει Ἀρμενικὴ σύνοδος ἐν Τβίν τὸ 719 ἐπεσφράγισε τὴν ἐν τῷ Μονοφυσιτισμῷ ἔμμοнын τῶν Ἀρμενίων, οἵτινες ἐπὶ πλέον προσέκλιναν καὶ εἰς τὸν Ἀφθαρτοδοκητισμὸν². Παρὰ ταῦτα ἕμως φαίνεται ὅτι ἀνεγνωρίσθη ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ὑπὸ τῆς ἐν Τβίν Ἀρμενικῆς Συνόδου τοῦ 720 ὑπὸ τὸν Καθολικὸν Ἰωάννην Δ'. Ὁμοίως φιλορθόδοξοι Καθολικοὶ ἀνεδείχθησαν ὁ Ἰσαὰκ Β', ὁ Ἀναστάσιος, ὁ Ἰσαήλ, ὁ Σάγ Γ', ὁ Ἡλίας, ὁ Βαγάν, ὁ Γρηγόριος Β', ὁ Γρηγόριος Γ', ὁ Ζαχαρίας, ὁ Βαρτάν, ὁ Σουνίγ, ὁ Νερσές Δ', ὁ Γρηγόριος Δ' καὶ ἄλλοι. Οἱ δύο μάλιστα τελευταῖοι καὶ διὰ συνόδων ἐν Ροῦμ-καλὲ τὸ 1170, 1172 καὶ 1179 διεξήγαγον ἐπισήμους ἐνωτικὰς συζητήσεις καὶ διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν Βυζαντινῶν, προωθήσαντες ἱκανοποιητικῶς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἔνωσιν.

Ἐκ τούτων ὁ πρῶτος Νερσές Δ' (ὁ ἐπονομαζόμενος Σνονρχαλῆ=χαρίεις), «εἷς τῶν μεγαλυτέρων ἀνδρῶν, δι' οὓς δικαίως σεμνύνεται ἡ Ἀρμενικὴ

1. Βλέπ. ἀπάντησιν τοῦ Καθολικοῦ Νερσές Β' πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους τῆς Συρίας, παρὰ J. I s m i r e a n t z, αὐτόθι, σ. 55/8. Περβλ. καὶ V. I n g l i s i a n, ἐνθ' ἄν. σ. 370/1.

2. B. S p u l e r, μν. ἔ. σ. 130.

Ἐκκλησία»¹, ἐπεμψεν ἐπιστολὴν καὶ ὁμολογίαν τῆς ἀρμενικῆς πίστεως πρὸς τὸν Βυζαντινὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Α΄ Κομνηνὸν (1143-1180)², σχόντα ἐπαφὴν καὶ μετὰ τοῦ προηγουμένου Καθολικοῦ Γρηγορίου Γ'. Ἐκ τῶν ἐπαφῶν δὲ μετ' ἀμφοτέρων τῶν Καθολικῶν τούτων πεισθεὶς ὁ αὐτοκράτωρ περὶ τῆς ὀρθοδοξίας τῶν Ἀρμενίων, ἀπέστειλε πρὸς τὸν ἐν Ῥούμ-καλὲ ἐδρεύοντα Καθολικὸν Νερσὲν Δ' τὸ 1170 τὸν μάλιστα τρον Θεωριανὸν πρὸς διεξαγωγὴν δογματικῶν καὶ φιλενωτικῶν διαπραγματεύσεων. Μεταξὺ δὲ τῶν δύο ἐκείνων ἀνδρῶν διεξήχθη λίαν ἐνδιαφέρουσα δογματικὴ συζήτησις, τῇ συμμετοχῇ καὶ Ἀρμενίων ἐπισκόπων, καὶ μάλιστα τοῦ ἀντιφρονουῦντος ἐπισκόπου Σαππιρίου Πέτρου, ἥτις καὶ διεσώθη μέχρις ἡμῶν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Διάλεξις»³. Κατ' αὐτὴν ὁ Καθολικὸς Νερσὲς Δ' ἀνεγνώρισε τὸ κύρος καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ ἀνεθεμάτισεν «Εὐτυχεὰ τε καὶ Διόσκορον, πρὸς δὲ καὶ Σεβῆρον καὶ Τιμόθεον τὸν Αἴλουρον καὶ πάντας τοὺς αὐτῆς καταφλυαρήσαντας». Διασαφῶν δὲ τὴν περὶ μιᾶς ἐν Χριστῷ φύσεως διδασκαλίαν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας, ὡμολόγησε: «λέγομεν μίαν φύσιν εἰς Χριστόν, οὐ κατὰ τὸν Εὐτυχεὰ συγγέροντες, οὔτε κατὰ τὸν Ἀπολλινάριον ἐλαττοῦντες, ἀλλὰ κατὰ Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας ἐν ὀρθοδοξίᾳ, ἅτινα ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ κατὰ Νεστορίου, ὅτι «μία ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ Λόγου σσαρκωμένη». Ἐδέχθη δὲ ἀσύγχυτον καὶ ἄτρεπτον τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης ἐν τῷ Χριστῷ. «ὡσπερ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ οὐ τροπὴ τῶν φύσεων (σώματος καὶ ψυχῆς) παρηκολούθησεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ», (δηλ. οὐ τροπὴ τῶν δύο φύσεων, θείας καὶ ἀνθρωπίνης, παρηκολούθησε), προσθέσας: «ἐγὼ μίαν φύσιν κατὰ τὴν ἀδιάσπαστον λέγω ἔνωσιν, ἵνα μὴ εἰς δύο μερισθῇ Χριστοὺς ὁ Χριστός». Περὶ δὲ τοῦ δογματικοῦ ὅρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου εἶπεν: «ἐγὼ τοῦτον ἀναγκοῦς τὸν ἔβρον, οὐδὲν ἐναντίον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως εὐρίσκω». Εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα δὲ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Θεωριανὸν ὁ Νερσὲς Δ' ἐνεχείρησε δύο ἐπιστολάς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ, μίαν ἰδιωτικὴν καὶ ἀπόρρητον, ἐν ἣ ἀνεγνώριζε τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, καὶ μίαν ἐπίσημον, ἐν ἣ ἐδήλου ὅτι δὲν δύναται νὰ λάβῃ ὀριστικὴν ἀπόφασιν περὶ ἐνώσεως, ἀνευ προηγουμένης συμφώνου γνώμης τῶν Ἀρμενίων ἐπισκόπων⁴.

1. F. Tourné bize, Histoire politique et religieuse de l' Arménie depuis les origines des Arméniens jusqu' à la mort de leur dernier roie, l' an 1393, Paris 1910, σ. 239. Πρβλ. καὶ α' Ἐσθλ. Ἀλήθεια» 1896, σ. 60/2, 69-71, 86.

2. P. T e k e y a n, μν. ἔ. σ. 18 ἔξ.

3. Τὸ κείμενον αὐτῆς παρὰ M i g n e P. G. 133, 119-297. M a n s i, Sacr. Con-
cil... Collectio, τ. 22, 197-206. Ἀθανασιῶ τῷ Παρίῳ, Ἐπιτομὴ τῶν θεῶν
τῆς πίστεως δογμάτων, Λειψία 1806, σ. 441-516. Γρηγορίῳ Χίτου, Περὶ τῆς
ἐνώσεως τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, Κωνσταντινούπο-
λις 1871, σ. 26-35. Πρβλ. καὶ P. T e k e y a n, μν. ἔ. σ. 22-26.

4. Διάλεξις, M i g n e P. G. 133, 233 ἔξ., 239B.

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει λαβόντες τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ἀρμενίου Καθολικοῦ καὶ πληροφορηθέντες παρὰ τοῦ Θεωριανοῦ τὰ διαμειφθέντα κατὰ τὰς ἐνωτικὰς διαπραγματεύσεις ἐν Ῥούμ-καλέ, ἀπέστειλαν ἐκ δευτέρου τὸ 1172 τὸν αὐτὸν Θεωριανὸν πρὸς τὸν Νερσέν Δ' πρὸς συνέχισιν τῶν ἐνωτικῶν διαπραγματεύσεων, ἐφοδιάσαντες αὐτὸν μετὰ δύο ἐπιστολῶν, μιᾶς τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ καὶ ἑτέρας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ ἀπὸ Ἀγγιάλου, ἀμφοτέρας πρὸς τὸν Καθολικὸν Νερσέν Δ' ¹. Οὗτος δὲ συγκαλέσας σύνοδον, συνέχισε τὴν θεολογικὴν συζήτησιν μετὰ τοῦ Θεωριανοῦ, καθ' ἣν ἐξητάσθησαν ἐννέα κυρίως διαφοραὶ δογματικοπρακτικῆς φύσεως μεταξύ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν. Ὁ δὲ Θεωριανὸς διετύπωσε ἀντιστοίχως ἐννέα ἔρωτες, ὑφ' οἷς οἱ Ὀρθόδοξοι θεωροῦσι δυνατὴν τὴν μετὰ τῶν Ἀρμενίων ἐνωσιν². Ἐν τέλει ὁ Νερσές Δ' ἐδήλωσεν, ὅτι θὰ συνεκάλει τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς σύνοδον τοὺς Ἀρμενίους ἐπισκόπους πρὸς λήψιν τελικῆς ἀποφάσεως, τοῦτο δὲ ἀνεκοίνωσε καὶ διὰ δύο ἐπιστολῶν τοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἃς ἐνεχείρησεν εἰς τὸν ἐπιστρέφοντα Θεωριανόν. Καὶ πράγματι ἀπέστειλεν ὁ Νερσές Δ' τὰς προσκλήσεις πρὸς τοὺς Ἀρμενίους ἐπισκόπους, ἀλλ' ἤδη πρὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς συνόδου ἀπέθανε τὸ 1173³.

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γρηγόριος Δ' συνέχισε τὰς μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐνωτικὰς διαπραγματεύσεις ἐν ἀρχῇ δι' ἀλληλογραφίας τὸ 1174, ζητήσας μείωσιν τῶν ἐννέα ἐνωτικῶν ἔρωτων τοῦ Θεωριανοῦ καὶ προσεπιδηλώσας ὅτι ἡ ὁμολογία τῆς ἑαυτοῦ πίστεως εἶναι ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ προκατόχου τοῦ Καθολικοῦ Νερσές Δ' ⁴. Ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ καὶ ἡ πατριαρχικὴ Σύνοδος ἀπήντησαν τὸ 1177 πρὸς τὸν Καθολικὸν Γρηγόριον Δ', περιορίσαντες τοὺς ἐνωτικὸς ἔρωτες εἰς δύο, ἀναφερομένους εἰς τὸ δόγμα τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, περὶ τοῦ ὁποίου, φαίνεται, ὅτι ἀπεδέχοντο τὰς ἐκφράσεις τοῦ Νερσές Δ': «*perfectiones duarum naturarum mixtae in ineffabili unione*» καὶ «*unus Christus ex duabus naturis et duae naturae*» κλπ. καὶ ἐχαρακτήριζον τοὺς Ἀρμενίους ὡς ὀρθοδόξους, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἐκφράσωσι διὰ τοῦ στόματος ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔχουσιν ἐν τῇ ἑαυτῶν καρδίᾳ, τ.ἔ. τὰς «δύο φύσεις»⁵. Ἐνθαρρυνθεὶς ἐκ τούτων ὁ Καθολικὸς Γρηγόριος Δ' συνεκάλεσε σύνοδον 33 Ἀρμενίων ἐπισκόπων ἐν Ῥούμ-καλέ τὸ 1179. Ἡ σύνοδος αὕτη ἀπέρριψε τοὺς ἐννέα ἔρωτες τοῦ Θεωριανοῦ καὶ ἀπήύθυνε δύο συνοδικὰς ἐπιστολάς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ καὶ πρὸς τὴν πατριαρχικὴν Σύνοδον Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ταῖς ὁποίαις ἔγραφεν, ὅτι ἡ ὁμολογία πίστεως τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὀρθόδοξος καὶ ὅτι ἡ Ἀρμενικὴ σύνοδος ὁμολογεῖ

1. Αὐτόθι, σ. 224 ἐξ., 233 ἐξ., 236 ἐξ.

2. Αὐτόθι, σ. 250-270.

3. P. T e k e y a n, μν. ξ. σ. 32-33.

4. Αὐτόθι, σ. 35 ἐξ.

5. Αὐτόθι, σ. 37-38.

μετὰ τῶν Ἑλλήνων δύο φύσεις ἐν τῷ Χριστῷ¹. Ἀλλὰ πρὶν φθάσωσιν αἱ ἐπιστολαὶ αὗται εἰς Κωνσταντινούπολιν, εἶχον ἀποθάνει καὶ ὁ πατριάρχης Μιχαήλ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Μανουήλ (1180), οὕτω δὲ διεκόπησαν αἱ περαιτέρω ἐνωτικαὶ διαπραγματεύσεις.

Βραδύτερον τὸ 1196-1197 συνήλθεν ἡ τελευταία ἐνωτικὴ σύνοδος Ἑλλήνων καὶ Ἀρμενίων ἐπισκόπων ἐν Ταρσῷ, συγκληθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἀρμενίας Λέοντος Β', «ψυχὴ τῆς ὁποίας ἀνεδείχθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ταρσοῦ Νερσὲς ὁ ἐκ Λαμπρόν. Οὗτος μετὰ τοῦ ὁμώνυμου τοῦ Νερσὲς τοῦ Σνορχαλῆ παρεδέχθησαν, ὅτι δύο εἰσὶν ἐν Χριστῷ φύσεις, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεὸς ἅμα καὶ ἄνθρωπος, ὅτι μετὰ τὴν ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων αὗται διετήρησαν τὰς τε ιδιότητας αὐτῶν καὶ τὰς διαφοράς, χωρὶς νὰ συγχυθῶσιν, ὡς ἐδίδασκεν ὁ Εὐτυχῆς, οὐδὲ νὰ διακριθῶσιν εἰς δύο πρόσωπα, ὅπως ἐδέχετο ὁ Νεστόριος². Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀπήτησαν συγκεκριμένως, ὅπως οἱ Ἀρμένιοι: α') ἀναθεματίσωσι πάντα δεχόμενον μίαν ἐν Χριστῷ φύσιν· β) ἀναγνωρίσωσιν ἐν Χριστῷ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον· γ) ἀπαλείψωσιν ἐκ τοῦ τρισαγίου ὕμνου τὴν φράσιν «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς»· δ) ἀποδεχθῶσιν τὰς ἐπτὰ Οἰκουμενικὰς Συνόδους· ε) ἐορτάζωσι τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ τῇ 25 Δεκεμβρίου, τὰ Ἐπιφάνεια τῇ 6 Ἰανουαρίου καὶ τὸν Εὐαγγελισμόν τῇ 25 Μαρτίου· στ) παρασκευάζωσι τὸ ἅγιον μύρον δι' ἐλαίου ἐξ ἐλαίας, τὸν διὰ τὴν ἀνάιμακτον θυσίαν ἄρτον μετὰ ζύμης καὶ νὰ ἀναμειγνύωσιν ὕδωρ ἐν τῷ οἴνῳ· ζ) δεχθῶσιν ὅπως ἡ ἐκλογή τοῦ Καθολικοῦ τῆς Ἀρμενίας ἀνήκη τῷ αὐτοκράτορι τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐκ τῶν ἀπαιτήσεων τούτων ἐδέχθησαν τὰς δύο πρώτας, ἀπέκρουσαν τὴν τρίτην καὶ ὑπεσχέθησαν διὰ τὴν τετάρτην»³. Δυστυχῶς ὁμοῦ καὶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος σχετικαὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει διαπραγματεύσεις κατέληξαν εἰς πλήρη ἀποτυχίαν»⁴, κυρίως διότι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευ-

1. Αὐτόθι, σ. 40-41.

2. Ὡς πρὸς τὴν φράσιν «μία φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη» ὁ Ταρσοῦ Νερσὲς εἶπεν, ὅτι οἱ Ἀρμένιοι μετεχειρίσθησαν αὐτὴν θέλοντες νὰ ἐκφράσωσι «1) étroite union de deux natures en une seule hypostase, et non point faire entendre que 1) une de ces natures est anéantie ou confondue avec l' autre. Il maintient d' ailleurs la doctrine de Nersès comme étant à l'abri de tout reproche: avec cet éminent catholico, il admet que les deux natures gardent après l' union leurs différences et leurs propriétés, bref il défend l'union des natures, non la confusion des Eutychiens; et la distinction de ces natures unies, non la séparation des Nestoriens. Il justifie ainsi la foi des Grecs touchant l' incarnation... Il conclut enfin que l' union est tellement nécessaire, que, s' il en était besoin, il faudrait pour la réaliser, modifier les usages disciplinaires et changer la date fixée pour la célébration des fêtes». (F. Tournel, σ. 262). Πρβλ. καὶ Νερσὲς de Lampron, Synodalrede de Nersès von Lampron..., Leipzig 1834.

3. Ὁρθόδοξὴ καὶ Χριστιανικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. Β', σ. 94. Βλέπ. καὶ P. Tekeyan, μν.ξ. σ. 59-65.

4. Β. Στεφανίδου, μν.ξ. σ. 380/1.

ρῶν διετυπώθησαν ὑπερβολικαὶ ἀξιώσεις ἐκκλησιαστικῆς δικαιοδοσίας. Ἐκτοτε δὲ οἱ Ἀρμένιοι ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ρώμην, ἕνεκα τῆς ἀπὸ τοῦ 1204 Φραγκοκρατίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Τέλος τὴν φιλορθόδοξον διάθεσιν καὶ τάσιν ἱκανῶν Ἀρμενίων καὶ τὴν πνευματικὴν κοινωνίαν αὐτῶν καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας περιοδικῶς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν ἀποδεικνύουσι προσέτι τοῦτο μὲν ἢ συμμετοχὴ ἐνίων Ἀρμενίων ἐπισκόπων εἰς τὰς μεταγενεστέρας τῆς Δ' Οἰκουμενικᾶς Συνόδου Ε', ΣΤ' καὶ Ζ', ὡς προείπομεν, τοῦτο δὲ ἢ ὑπὸ τῆς Πενθέκτης ἐν Τρούλλῳ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐκδοσις κανόνων ἀναφερομένων καὶ εἰς τοὺς Ἀρμενίους, ὡς τοῦ 32, τοῦ 33, τοῦ 56, τοῦ 81 κλπ.¹, τοῦθ' ὅπερ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξίν πνευματικῆς τινος κοινωνίας τῆς Ὀρθόδοξου μετὰ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ πλεόν δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου, ἀποστείλαντος τὸν μητροπολίτην Νικαίας Ἰωάννην πρὸς τὸν Καθολικὸν τῶν Ἀρμενίων Ζαχαρίαν τὸ 864 καὶ γράψαντος πρὸς αὐτόν τε καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Ἀρμενίων Ἀσουτίον, ἐπετεύχθη προσωρινὴ τις πνευματικὴ κοινωνία τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον, διὰ συνόδου ἐν τῇ πόλει Σχιραχάβαν συνελθούσης καὶ τὸν Εὐτυχῆ καὶ τοὺς ἄλλους Μονοφυσίτας ἀναθεματισάσης, καὶ πρὸς τὴν ὀρθόδοξον διατύπωσιν τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος προσεγγισάσης. Ὀρθοδοξοτέραν δ' ἔτι διατύπωσιν ἐποίησατο βραδύτερον καὶ ὁ Καθολικὸς Βαχάν Α' (967/69). Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο ἐξήγγειλεν ὁ ἱερὸς Φώτιος διὰ τῆς περιφήμου ἐγκυκλίου του «πρὸς τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους» τοῦ 866, ἐν ἣ ἔγραφεν: «Οἱ τὴν Ἀρμενίαν οἰκοῦντες, τῷ τῶν Ἰακωβιτῶν πάλαι ἐνισχυμένοι δυσσεβήματι, καὶ πρὸς τὸ ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας ἀπαυθαιαζόμενοι κήρυγμα, ἀφ' οὗ περ ἢ πολυάνθρωπος ἐκείνη καὶ ἅγια τῶν Πατέρων ἡμῶν κατὰ Χαλκηδόνα συνεκροτήθη Σύνοδος, τὴν μακρὰν ἐκείνην πλάνην ἀποθέσθαι ἐνεδυναμώθησαν· καὶ λατρεύει σήμερον καθαρῶς καὶ ὀρθοδόξως ἢ τῶν Ἀρμενίων λῆξις τὴν τῶν χριστιανῶν λατρείαν, Εὐτυχῆ τε καὶ Σεβῆρον καὶ Διόσκορον, καὶ τοὺς κατὰ τῆς εὐσεβείας πετροβόλους, Πέτρον, καὶ τὸν Ἀλικαρνασέα Ἰουλιανόν, καὶ πᾶσαν αὐτῶν τὴν πολύσπορον διασποράν, ὡς ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία μυστατομένη, καὶ δεσμοῖς ἀλύτοις τοῦ ἀναθέματος ὑποβάλλουσα»². Τὴν προσπάθειαν δὲ ταύτην τοῦ Φωτίου συνέχισε καὶ ὁ Πατριάρχης Νικόλαος ὁ Μυστικός, γράψας πρὸς τὸν υἱὸν καὶ διάδοχον τοῦ Ἀσουτίου Σεμπάτιον, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος³.

Ἄλλὰ δυστυχῶς οὔτε αἱ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου καὶ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ τοῦ Θεωριανοῦ, οὔτε αἱ ἄλλαι φιλενωτικαὶ προσπάθειαι τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων φιλορθόδοξων Ἀρμενίων Καθολικῶν καὶ πολλῶν Βυζαντινῶν

1. Ἰω. Καρμίρη, μν. ξ. τ. Ι. σ. 231, 233, 234.

2. Αὐτόθι, σ. 322.

3. Β. Στεφανίδου, μν. ξ. σ. 379.

ἐνταῦθα ὅτι τὴν μονοφυσιτίζουσαν Χριστολογίαὶν τῆς μετέδωκεν ἐν ἀρχῇ ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία καὶ εἰς τὴν θυγατέρα αὐτῆς Ἐκκλησίαν τῆς Ἰβηρίας, ἥς πρῶτος Καθολικὸς ἐγένετο ὁ ἕγγονος τοῦ Γρηγορίου Φωτιστοῦ Γρηγόριος. Ἀρχομένου ὁμοῦ τοῦ ζ' αἰῶνος ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἰβηρίας διὰ τοῦ τότε Καθολικοῦ αὐτῆς Κυρίῳ ἐδέχθη τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, οὕτω δὲ διέκοψε πάντα δεσμὸν μετὰ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἔκτοτε παρέμεινε ὀρθόδοξος.

Μετὰ τὸ ὀριστικὸν ναυάγιον πασῶν τῶν ἐνωτικῶν προσπαθειῶν τῶν Βυζαντινῶν Ὀρθοδόξων ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἠκολούθησε τὰς ἱστορικὰς περιπετείας καὶ τοὺς διωγμοὺς τοῦ Ἀρμενικοῦ ἔθνους ἐκ μέρους ἑτεροθρήκων ἐπιδρομῶν, ἀπὸ τῶν Περσῶν καὶ τῶν Ἀράβων μέχρι τῶν Τούρκων, γνωστοῦ ὄντος ὅτι θρησκεία καὶ ἐθνότης παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις ταυτίζονται. Οὕτω γνωστοὶ εἶναι οἱ τελευταῖοι αἱματηροὶ διωγμοὶ τῶν Ἀρμενίων κατὰ τὰ ἔτη 1894-96 καὶ 1914-15 καὶ 1938-39 ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Κούρδων, συνεπεία τῶν ὁποίων ἑκατοντάδες χιλιάδων Ἀρμενίων ἐφονεύθησαν ἀπανθρώπως, ἐνῶ ἄλλοι κατέφυγον εἰς τὴν Ῥωσικὴν Ἀρμενίαν, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον καὶ ἀλλαχοῦ, οὕτω δὲ μόλις τρεῖς ἕως τέσσαρες δεκάδες χιλιάδων ἐναπελείφθησαν ἐν Τουρκίᾳ, καὶ δὴ ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τὸν ἐκεῖσε Ἀρμένιον Πατριάρχην. Συνεπεία τῶν διωγμῶν τούτων οἱ Ἀρμένιοι σήμερον εἶναι δισκορπισμένοι ἀνά τὰς διαφόρους χώρας τοῦ κόσμου, συναριθμοῦμενοι περὶ τὰ πέντε ἑκατομμύρια, ὑπὸ τὰ δύο Καθολικᾶτα: τοῦ Etschmiadzian καὶ τῆς Κιλικίας. Τὸ πρῶτον ἀριθμεῖ περὶ τὰ 4.500.000, ἐξ ὧν 1.700.000 ἐν τῇ Ῥωσικῇ Ἀρμενίᾳ, 1.400.000 ἐν ταῖς λοιπαῖς Κομμουνιστικαῖς χώραις τῆς Εὐρώπης καὶ 1.400.000 ἐκτὸς αὐτῶν, ἦτοι ἐν τῇ Ἑγγύς Ἀνατολῇ, ἐν τῇ Ἀμερικῇ, ἐν τῇ Γαλλίᾳ, ὡς καὶ ἐν Ἰνδίᾳ, Πακιστάν καὶ ἀλλαχοῦ. Τὸ δὲ Καθολικᾶτον τῆς Κιλικίας ἐν Λιβάνῳ ἀριθμεῖ περὶ τὰς 500.000. Ἐν Ἑλλάδι ζῶσι σήμερον 9.000 περίπου Ἀρμένιοι, ἐκ τῶν 32.000 περίπου καταφυγόντων εἰς αὐτὴν συνεπεία τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς τοῦ 1922 καὶ ἔκτοτε μεταναστευσάντων εἰς τὴν Ῥωσικὴν Ἀρμενίαν καὶ ἀλλαχοῦ¹.

1. Σημειωτέον ἐνταῦθα ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι Γρηγοριανοὶ Ἀρμένιοι ὑπόκεινται ὑπὸ ἰδίαν Μητρόπολιν, αὐτοτιτολοφορούμενην «Μητρόπολις τῶν Ὀρθοδόξων Ἀρμενίων ἐν Ἑλλάδι» ἢ «Ὀρθόδοξος Ἀρμενικὴ Μητρόπολις τῆς Ἑλλάδος», ἐξ ἀφορμῆς δὲ ταύτης διεξήχθη ἐν ἔτει 1948 ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ τότε Ἀρμενίου μητροπολίτου Ἀθηνῶν Καραμπὲτ Μαζλεμιάν καὶ τοῦ γράφοντος, ὡς γενικοῦ διευθυντοῦ Θρησκευμάτων τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας τότε, καθ' ἣν ὁ πρῶτος ἔγραψε τὰ ἑξῆς: «Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἀνήκει εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ ὡς τοιαύτη θεωρεῖται ὡς ἡ μᾶλλον προσεγγίζουσα τῇ Ἑλληνικῇ Ὀρθοδόξῳ ἀδελφῇ Ἐκκλησίᾳ... Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία εἶναι ἀποστολικὴ καὶ ὀρθόδοξος, μετέσχε τῶν τριῶν πρώτων Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀλλ' εἰς τὴν Δ' ἐν Καλκηδόνι Οἰκουμενικὴν Σύνοδον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ λάβῃ μέρος, καθ' ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὀλόκληρον τὸ Ἀρμενικὸν ἔθνος εἶχεν ἐμπλακῆ εἰς πόλεμον κατὰ τῶν Περσῶν διὰ τὴν προάσπισιν τῆς χριστιανικῆς πίστεως, καὶ τὸσον ὁ Καθολικὸς, ὅσον

Προσθετόν τέλος ὅτι ἀπὸ τῶν Σταυροφοριῶν καὶ ἐντεῦθεν τὸ πλεῖστον τῶν Γρηγοριανῶν Ἀρμενίων ἐνέμεινε στερεῶς ἐν τῇ μονοφυσιτιζούσῃ «ὀρθοδοξίᾳ» αὐτῶν, ἐνῶ μερίς τις αὐτῶν ἠνώθη μετὰ τῆς Ῥώμης κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καὶ ἰδίως κατὰ τὸν ιβ' ¹, ιδ', ιε' καὶ ιη' αἰῶνα, ἰδρυθέντος τὸ 1742 τοῦ Ἀρμενοκαθολικοῦ Πατριαρχείου Κιλικίας. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν ὑπαγομένων ὑπ' αὐτὸ Ἀρμενίων Οὐνιτῶν, ἰδίως μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον, δὲν εἶναι σημαντικός, ἀνερχόμενος μόλις εἰς ὀλίγας τινὰς δεκάδας χιλιάδας. Οἱ δὲ Γρηγοριανοὶ Ἀρμένιοι νῦν ὑπόκεινται, ὡς ἐλέχθη, ὑπὸ τὸν ὕπατον Ἀρμένιον Καθολικὸν Vaghen A', τὸν ἐδρεύοντα ἐν τῇ ἐν τῇ Ῥωσικῇ Ἀρμενίᾳ ἱστορικῇ μονῇ Etchmiadzjin (Ἐτσματζίν), ἀλλὰ πλὴν τούτου ὑφίσταται καὶ τὸ Ἀρμενικὸν Καθολικᾶτον τῆς Κιλικίας, νῦν ὑπὸ τὸν Καθολικὸν Khoten Paroyan, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ὑπάγονται ὁ Λίβανος, ἡ Συρία, ἡ Μεσοποταμία, ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ Κύπρος, μὲ ἔδραν τοῦ Καθολικοῦ τούτου ἐν τῇ παρὰ τὴν Βηρυτὸν μονῇ τοῦ Antelias, ὡς καὶ τὰ Ἀρμενικὰ Πατριαρχεῖα Ἱεροσολύμων καὶ Κωνσταντινουπόλεως. Τὰ δύο ταῦτα Πατριαρχεῖα ἀναγνωρίζουσι τὸν Καθολικὸν τοῦ Ἐτσματζίν, ὑφ' ὃν ὑπάγονται προσέτι 18 ἐπισκοπαὶ ἐν συνόλῳ, ἐνῶ ὑπὸ τὸν Καθολικὸν τῆς Κιλικίας ὑπάγονται ἔτεραι 9 ἐπισκοπαί.

(Συνεχίζεται)

καὶ ὁ ἀνώτερος Κλῆρος ἦσαν ἐγκάθειρκοι. Οὐχ ἤττον κατὰ τὰς Συνόδους, αἵτινες συνεκλήθησαν τὸ 506 καὶ τὸ 554, ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία υἰοθέτησε τὴν ὑπὸ τῆς πρόρρηθῆσης Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν περὶ ἀφορισμοῦ τοῦ αἰρετικοῦ Εὐτυχοῦς καὶ καταδίκης τῆς περὶ μιᾶς φύσεως τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας του. Πλὴν τούτου ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία ἔχει ὁμοίως ἐγκρίνει τὴν ὑπὸ τῆς Ε' ἐν Κωνσταντινουπόλει Οἰκουμενικῆς Συνόδου ληφθεῖσαν ἀπόφασιν περὶ καταδίκης τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον «τρία κεφάλαια» γνωστοῦ ἔργου (1). Ὁφείλομεν νὰ τονίσωμεν κατὰ τὸν κατηγορηματικώτερον τρόπον, ὅτι εἶναι τελείως ἀναληθὲς καὶ ἀντίθετος πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ὡς μονοφυσιτικῆς. Τοῦτο ἔχει σαφῶς τονίσει εἰς τὸ περίφημον περὶ τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας βιβλίον του ὁ ἀοιδίμος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως καὶ μέγας θεολόγος Μακαριὰ Ὀρμανιάν, ἀποκρούων ἀπολύτως καὶ θεωρῶν ὡς κακόβουλον τὸν χαρακτηρισμὸν τῆς Ἀρμενικῆς Ἐκκλησίας ὡς μονοφυσιτικῆς. Ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία, ὡς πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Χριστοῦ, ἔχει υἰοθετήσῃ τὸν κάτωθι ὄρισμὸν τοῦ ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας Κυρίλλου τοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας: «τέλειος Θεός, τέλειος ἄνθρωπος, ἐσαρκωσὶς τοῦ Λόγου ἐν μιᾷ φύσει». Κατὰ συνεπειᾶν ἡ Ἀρμενικὴ Ἐκκλησία οὐδόλως ἀσπάζεται τὴν περὶ μιᾶς φύσεως τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίαν, ὀνομάζεται δὲ «Ἀρμενικὴ Ὀρθόδοξος Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία». Ἀπάντησιν ἡμετέραν εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο βλέπ. παρὰ Ἰω. Καρμίρη, Οἱ ἐν Ἑλλάδι Ἀρμένιοι Μονοφυσῖται καὶ οἱ μετ' αὐτῶν μικτοὶ γάμοι τῶν Ὀρθόδοξων, Θεσσαλονίκη 1961, σ. 5-6.

1. Ἦδη περὶ τὰ τέλη τοῦ ιβ' αἰῶνος οἱ Λατῖνοι διὰ τῶν Σταυροφοριῶν κατέβαλον ἐνωτικὰς προσπάθειας, πιέσαντες παντοιοτρόπως τοὺς Ἀρμένιους τοῦ νότου, καὶ μάλιστα, κατὰ τὸν R. J a n i n, «en 1198 l' union fut solennellement proclamée, mais elle n' atteignait malheureusement que l' Arménie du Sud; encore y recut-elle de nombreux démentis. Elle dura tant bien que mal jusqu' à la chute du royaume de Cilicie ou de Petite Arménie (1375). A partir de ce moment, les relations se firent de plus en plus rares avec l' Eglise catholique». (Les Eglises orientales et les Rites orientaux², Paris 1926, σ. 428).